

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Розглядаються особливості професійного становлення фахівця за час навчання у вищому навчальному закладі, його навчально-пізнавальна діяльність. Також розкривається зміст професійного самовдосконалення та самовиховання.

Ключові слова: фахівець, професійне становлення, творчий підхід, самовиховання, професійне самовдосконалення.

N. Machynska, Yu. Kozlovska

SHAPING A PROFESSIONAL WITHIN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

The article considers features of molding professional traits in the process of teaching at a higher educational institution within its learning-research curriculum as well as developing activities which promote professional self-improvement and self-education.

Keywords: expert, professional development, creative approach, self-education, professional self-improvement.

Постановка проблеми. Питання професійної підготовки та виховання конкурентоспроможного фахівця особливого значення набуває в умовах інтеграції до європейського освітнього простору. Навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах пов'язаний із створенням умов для успішної соціалізації та самореалізації особистості в інформаційному суспільстві, формування особистісних рис, важливих життєвих орієнтирів та компетенцій.

Професійне становлення фахівця у вищому навчальному закладі потребує дослідження як цілісного явища, оскільки дедалі частіше висуваються нові вимоги до якості підготовки спеціалістів із вищою освітою. Кардинально змінюються базові парадигми освітнього процесу, ламаються усталені підходи і схеми підготовки фахівців. Тому існує потреба у дослідженні цієї проблеми та пошук щораз досконаліших підходів для ефективної професійної підготовки та виховання конкурентоспроможного фахівця під час навчання студентів.

Нестабільність соціальних процесів висуває підвищені вимоги до професійного становлення фахівця, якому доводиться враховувати зумовлені зовнішньосоціальні вимоги, тобто змінюватись, і зберігати при цьому базові власні установки і переконання, – інакше кажучи, залишатись у відносно стійкій рівновазі.

Сучасна вища освіта мусить створювати відповідні умови для підготовки компетентного фахівця, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить у подальшому високий рівень конкурентоспроможності, продуктивності професійної діяльності і, як наслідок, кар'єрне зростання та самореалізацію. Крім успішного оволодіння необхідною базою знань і вмінь відповідно до специфіки обраної спеціальності, важливо також володіти максимально вираженими професійно необхідними якостями та практичними навичками, що є передумовою ефективного виконання професійних функцій на будь-якому етапі професійного становлення особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні достатньо розроблені теоретичні аспекти професійного становлення майбутнього фахівця (С. Бережна, Т. Кисельова, Л. Коновалова, Н. Кузьміна, Т. Полякова та інші). Великий вплив на розвиток теорії професійного становлення мали праці А. Бодальова, Л. Божович, Є. Климова, І. Кона, А. Маркової, Л. Мітіної та інших. Аналіз літературних джерел показав, що в сучасній вітчизняній психології є чимало досліджень, присвячених різноманітним психолого-педагогічним аспектам професійної діяльності і професіоналізації особистості загалом (О. Єрмолаєва, Л. Захарова, Е. Зеєр, Є. Климов, Т. Кудрявцев, С. Максименко, С. Марков, Ю. Поваренков, М. Пряжніков, В. Рибалка, Д. Сьюпер, Т. Титаренко, В. Шадріков, С. Шандрук та ін.).

Метою роботи є аналіз особливостей професійного становлення фахівців в умовах вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим завданням, яке вирішує вища школа, є забезпечення професіоналізації особистості студента. Зокрема, у Законі України «Про вищу освіту» вказано, що «мова повинна йти про професійне становлення і професійне зростання особистості студента як спеціаліста, професіонала, про формування творчої,

духовно багатой особистості з урахуванням її потреб, інтересів, бажань, здібностей»¹.

Наукова література визначає професіоналізацію, або професійне становлення особистості, як формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей і їхню інтеграцію, готовність до постійного особистісного і професійного зростання. Професійне становлення особистості нерозривно пов'язане з її професійним самовизначенням. О. Винославська відзначає, що професійне самовизначення – це визначення і прийняття своїх критеріїв професіоналізму відповідно до тих, що сформовані в суспільстві. Одна людина вважає критерієм професіоналізму просто приналежність до професії або здобування спеціальної освіти, відповідно і себе оцінює з цих позицій; інша ж вважає, що критерієм професіоналізму є індивідуальний творчий внесок у свою професію, збагачення своєї особи засобами професії, відповідно інакше себе самовизначає і самореалізує².

Мета діяльності студентів – засвоєння за спеціально організованою програмою соціально-професійних ролей, підготовка до виконання важливих соціальних функцій. Головними напрямками життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання й самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, фізичне самовдосконалення. Студент вищого навчального закладу – це молода людина, яка характеризується професійною спрямованістю до висококваліфікованого виконання функцій фахівця в певній галузі.

У практиці вищої школи важливого значення для забезпечення результативності навчально-пізнавальної діяльності студентів набуває формування професійної мотивації як важливої складової майбутньої професії. Якщо студент свідомо обрав фах, вважає його гідним і важливим для себе і суспільства, то це позитивно впливає на якість його навчально-пізнавальної діяльності. Однак динаміка професійної мотивації має досить складний характер і змінюється впродовж усього періоду навчання³.

Зокрема, перший курс розв'язує завдання залучення вчорашнього абітурієнта до студентських форм життя, адаптації до нових умов навчання у вищій школі. Поведінці студентів притаманний високий рівень конформізму, відсутність диференційованого підходу до своїх соціальних ролей.

¹ Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/page>. – Назва з екрану.

² Винославська О. В. Психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [ред. О. В. Винославська]. – К. : ІНКООС, 2005. – 352 с.

³ Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

Другий курс охоплює період найбільш напруженого навчання студентів. Студенти отримують загальну підготовку, при цьому формуються та розвиваються їхні культурні запити та потреби. Процес адаптації до освітнього середовища в цілому завершений.

Третій курс – початок спеціалізації, зміцнення зацікавлення науковою роботою як відображення подальшого розвитку й поглиблення професійних інтересів студентів. Відтепер форми становлення особистості у вищому навчальному закладі зазвичай визначаються фактором спеціалізації.

На четвертому курсі відбувається перше реальне знайомство студентів зі спеціальністю на час проходження практики. Для їхньої поведінки характерним є інтенсивний пошук раціональніших шляхів і форм спеціальної підготовки, відбувається переоцінка багатьох життєвих і культурних цінностей.

П'ятий курс (або навчання в умовах магістратури) – близька перспектива закінчення вищого навчального закладу формує чіткі практичні настанови на майбутню сферу діяльності, пов'язану з місцем роботи. Студенти поступово відходять від колективних форм життя вузу.

Наслідком професійного зростання особистості майбутнього фахівця та розвитку його професійних здібностей є фахова компетентність, яку набуває студент. Вона характеризується: ґрунтовними знаннями із загальноосвітніх і фахових дисциплін; володінням навичками і професійною технологією (технікою); здатністю мобілізувати в професійній діяльності знання і вміння, готовністю використовувати узагальнені засоби виконання дій при вирішенні професійних завдань.

Професійна підготовка молоді людини під час навчання у вищому навчальному закладі є важливим етапом у її соціалізації, орієнтована на навчально-професійну діяльність. Професійна підготовка майбутніх спеціалістів у вищих навчальних закладах включає надбання первинних основ їхнього професійного зросту, тобто тієї системи цінностей, світогляду, практичного досвіду, які необхідні для ефективної професійної діяльності. Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі представляє собою певну систему соціально-психологічної взаємодії і забезпечує передачу знань, формування професійних умінь і навичок, розвиток професійного світосприйняття, засвоєння професійних знань студентами. Ефективне навчання – це не тільки засвоєння комплексу знань та набуття навичок, але й розвиток людини, зміна її поглядів, установок, цінностей, норм⁴.

⁴ Бондаренко З. П. Деякі аспекти професійної підготовки студентів в умовах ВНЗ [Електронний ресурс] / З. П. Бондаренко. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Bondarenko.pdf. – Назва з екрану.

Спілкування виступає інтегруючою ланкою у професійній підготовці майбутніх спеціалістів. Саме під час вузівського етапу професійної підготовки завершується професійне самовизначення особистості, формування професійного світосприйняття, відшліфовуються професійні вміння і навички, набувається первинний професійний досвід. Все це здійснюється через безпосереднє спілкування викладача зі студентом, міжособистісні контакти всередині студентської групи.

Провідною діяльністю у вищій школі є навчально-професійна, яка вимагає від студента більшої навчальної (і наукової) активності, засвоєння нових психологічних норм і критеріїв соціокультурного розвитку. Саме в процесі навчання та через нього досягаються основні цілі підготовки фахівців. Навчально-професійній діяльності студентів притаманні як загальні риси процесу засвоєння знань, так і специфічні, зумовлені особливостями її мети і змісту, мотивації та форм організації. Вона найбільш інтенсивно впливає на особистісне зростання та професійне становлення студентів, набуття професійно важливих знань, умінь і навичок. У процесі професійного становлення завершується професійне самовизначення, трансформується структура самосвідомості студента, формується соціально-професійний аспект його «Я-концепції», «професіоналізуються» психічні процеси і стани тощо. Мета навчально-професійної діяльності – засвоєння наукового знання у формі теоретичних понять і вміння застосовувати їх на практиці для вирішення виробничих проблем. У цьому змістовна відмінність навчально-професійної діяльності від практичної і пізнавальної (теоретичної) діяльності. Крім наукових теоретичних знань студент набуває практично-методичних і конструктивно-майстерних знань та умінь⁵. Враховуються вікові та індивідуальні особливості студентів.

Велику роль відіграють якості особистості, які розвиваються і вдосконалюються у процесі здобуття освіти та в подальшій трудовій діяльності. Найчастіше виділяють такі професійно важливі якості майбутнього фахівця, як комунікативність, активність, відповідальність, високі інтелектуальні показники, професійне мислення, високий рівень самопізнання, компетентність⁶.

Професійне становлення майбутнього фахівця є поетапним моментом індивідуально-особистісного розвитку. Перший етап – початок професійної підготовки студента. Другий етап – початок практики, можливість за-

⁵ Бондаренко З. П. Деякі аспекти професійної підготовки студентів в умовах ВНЗ [Електронний ресурс] / З. П. Бондаренко. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Bondarenko.pdf. – Назва з екрану.

⁶ Винославська О. В. Психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [ред. О. В. Винославська]. – К. : ІНКООС, 2005. – 352 с.

стосовувати набуті теоретичні знання, вдосконалити свій професіоналізм. Відповідно до концепції професійного розвитку особистості, під професіоналізмом слід розуміти сукупність змін, які відбуваються в людині у процесі діяльності, що забезпечує ефективний рівень розв'язання складних професійних завдань. Професійне становлення особистості майбутнього фахівця – це вдосконалення засобів її включення у професійну діяльність, здатність реалізувати себе в ній.

Е. Зеєр виокремлює декілька етапів професійного становлення особистості: оптація (формування професійних намірів), професійна підготовка, професійна адаптація, первинна та вторинна професіоналізація та професійна майстерність⁷. На цих етапах необхідним є використання таких форм та методів навчання, які дозволять студенту подолати можливі сумніви відносно правильності вибору спеціальності, переконатися у власних здібностях, засвоїти теоретичні аспекти фундаментальної підготовки майбутніх фахівців.

Сучасний рівень суспільного розвитку України висуває як одне з першочергових завдань системи освіти підготовку справжнього професіонала, фахівця, який свідомо прагне вершин майстерності. Таким чином постає необхідність використання нових підходів до формування професійних якостей майбутніх фахівців.

Успішність професіоналізації студента, як зазначає Е. Зеєр, залежить від активності самого студента, його відповідних мотивів⁸. Ці мотиви визначають різні рівні активності студента в навчально-професійній діяльності: 1) вищий рівень – навчально-професійна діяльність приносить радість творчості; 2) виконавчий рівень – студент лише є «споживачем культури», який копіює зразки виконання навчальної діяльності з інших авторитетних осіб.

Одним із методів розвитку здібностей до навчання та оволодіння будь-яким складним видом діяльності є тренінг – у психологічній літературі багатофункціональний метод навмисних змін психологічних феноменів людини, групи або організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини. Тренінг трактується як систематичний процес зміни поведінки працівників для покращення організації діяльності⁹.

⁷ Зеєр Э. Ф. Психология профессионального образования / Э. Ф. Зеер. – М. : Флинта, 2003. – 125 с.

⁸ Там само. – 125 с.

⁹ Кривильова О. А. Тренінговий підхід у формуванні професійного становлення майбутнього фахівця [Електронний ресурс] / О. Ф. Крильова. – Режим доступу : <http://library.uipa.edu.ua/engineers-pedagogik/zbirnik-naukovikh-prats/itemlist/user/42-superuser.html?start=70>. – Назва з екрану.

Професійний тренінг припускає засвоєння людиною специфічних професійних знань, умінь та навичок через інтеріоризацію професійного середовища, об'єктів та особливостей взаємодії з ним.

Одним із головних питань проведення професійного тренінгу є питання аналізу результатів та формування критеріїв їхньої ефективності. Е. Зеєр виокремлює наступні критерії: підвищення аутопсихологічної, психологічної та професійної компетентності; перехід на новий рівень професіоналізму; розвиток готовності до саморозвитку та самореалізації у професійної діяльності; створення оптимістичної професійної перспективи та оволодіння прийомами (технологіями) професійного самозбереження; переборювання деструктивних професійних змін та попередження знецінення професійної діяльності¹⁰.

Для успішного професійного розвитку особистості необхідною умовою є наявність індивідуально-особистісних (внутрішніх) та соціокультурних (зовнішніх) чинників. Внутрішні чинники активізують індивідуальні особливості людини, потребу в самореалізації, саморозвитку, психологічну готовність до праці, формують зовнішні суспільні відносини, характер професійної діяльності, професійні вимоги до індивіда. Підґрунтям самореалізації особистості є творчий потенціал.

Творчий потенціал – це особливий динамізм усіх якостей і властивостей особи, здатний реалізуватися у конкретному творчому акті. Мить реалізації творчого потенціалу, залучення особистості до творчої діяльності пов'язана з механізмом внутрішньої активності суб'єкта, його творчою активністю, яка є основою вияву всіх потенційних сил людини. Вона ґрунтується на спроможності здійснювати внутрішні можливості (цілі, наміри, задуми), тобто здатності самореалізуватися. Діяльність є соціальною формою вияву творчої активності людини¹¹. Психолого-педагогічні умови, які сприяють творчій діяльності та розвитку творчих якостей студентів, самореалізації у навчальному процесі такі: створення творчої атмосфери, здорового морально-психологічного клімату в колективі через утвердження принципів педагогіки співробітництва; демократичний стиль спілкування педагогів зі студентами, свобода творчих дискусій, обміну думками; утвердження в педагогічному і студентському колективах культури спілкування тощо.

Підготовка студентів до творчої діяльності стає результативною, якщо вона здійснюється через навчальну роботу, покликану розвивати у них

¹⁰ Клепиков О. І. Основи творчості особи : навч. посіб. / О. І. Клепиков, І. Т. Кучерявий. – К. : Вища школа, 1996. – 295 с.

¹¹ Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : Філ-студія, 2006. – 320 с.

інтерес до науково-дослідної роботи, установку на творчу працю, вироблення раціональних умінь і навичок такої праці; практично регульовану самостійну роботу, мета якої – закріпити сформований під час навчальних занять інтерес до науково-дослідницької діяльності, розвиток звички до систематичної розумової праці та удосконалювання навичок праці з науковою літературою; науково-дослідницьку роботу, призначення якої полягає в тому, щоби сформувані у студентів навички дослідницької праці, методи науково-педагогічного дослідження, потреби у творчому підході до розв'язання професійних завдань¹².

Досвід навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів переконує, що ефективно вирішувати питання підготовки майбутніх фахівців можна лише за активної участі в ньому студентів, тобто готовності до самовдосконалення.

Професійне самовдосконалення майбутнього фахівця відбувається у двох взаємопов'язаних формах – самоосвіта і самовиховання. Основним змістом самоосвіти є вдосконалення знань, формування умінь і навичок з метою досягнення бажаного рівня професійної компетенції. Значно вищу ефективність має усвідомлене самовиховання – системна і свідомо діяльність людини, спрямована на саморозвиток і формування власної базової культури. Головною метою самовиховання на сучасному етапі є гармонія з собою і світомосмислення сенсу життя, самоактуалізація і самореалізація потенційних можливостей, природних здібностей та активне самоутвердження в суспільному житті¹³.

У процесі самовиховання всі аспекти особистості (переконання, світоглядні позиції, почуття, воля, звички, риси характеру, інші особистісні якості, конкретні результати діяльності й поведінки) стають предметом постійного вивчення і зміни з боку педагогів.

Лише критична самооцінка сприяє самовихованню шляхом постановки конкретної мети, завдань, розв'язання яких підносить суб'єкта на новий рівень активності, самореалізації. Зовнішні стимули повинні стати внутрішніми спонуканнями. Самовиховання відбувається в тому разі, якщо навчально-професійна діяльність набуває особистісної значущості, життєвого сенсу. Лише за таких умов намагання успішно оволодіти професією стане активним зростанням особистості.

Висновок. Таким чином, процес професійного становлення особистості досить складний. Здебільшого він пов'язаний із самоорганізованою

¹² Клепиков О. І. Основи творчості особи : навч. посіб. / О. І. Клепиков, І. Т. Кучерявий. – К. : Вища школа, 1996. – 295 с.

¹³ Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : Філ-студія, 2006. – 320 с.

діяльністю особистості. Водночас у процесі формування професійної компетентності слід зосередити увагу на таких чинниках: 1) функціонування всіх трьох виділених взаємопов'язаних елементів представленої моделі професійної компетентності майбутнього фахівця – професійно-освітніх, особистісно-значущих впливів, життєво-культурних смислів і ціннісних орієнтацій студента; 2) професійна компетентність майбутнього фахівця є продуктом усіх трьох зазначених компонентів.

Професійне становлення особистості відбувається під час навчання у вищому навчальному закладі. Велику роль відіграють особисті якості, що розвиваються і вдосконалюються в процесі навчання та в подальшій трудовій діяльності. Професійне становлення майбутнього фахівця є поетапним моментом індивідуально-особистісного розвитку.

Використання творчого підходу в період професійного становлення студентів стимулює розвиток їхнього творчого потенціалу. Зазначеному сприяє запровадження науково-дослідних завдань, самостійної роботи та педагогічної (виробничої) практики студентів з відповідним коригуванням змісту навчальних занять і форм організації їхнього виконання.

Література

1. Бондаренко З. П. Деякі аспекти професійної підготовки студентів в умовах ВНЗ [Електронний ресурс] / З. П. Бондаренко. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Bondarenko.pdf. – Назва з екрану.
2. Винославська О. В. Психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [ред. О. В. Винославська]. – К. : ІНКОС, 2005. – 352 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/page>. – Назва з екрану.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования / Э. Ф. Зеер. – М. : Флинта, 2003. – 125 с.
5. Клепиков О. І. Основи творчості особи : навч. посіб. / О. І. Клепиков, І. Т. Кучерявий. – К. : Вища школа, 1996. – 295 с.
6. Кривильова О. А. Тренінговий підхід у формуванні професійного становлення майбутнього фахівця [Електронний ресурс] / О. Ф. Крильова. – Режим доступу : <http://library.uipa.edu.ua/engineers-pedagogik/zbirnik-naukovikh-prats/itemlist/user/42-superuser.html?start=70>. – Назва з екрану.
7. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : Філ-студія, 2006. – 320 с.
8. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.